

ΕΞΕΛΙΞΗ ΚΑΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ

Οι δύο αυτές λέξεις, Εξέλιξη και Επανάσταση, μοιάζουν πολύ η μία με την άλλη, παρ'όλα αυτά είναι συνεχώς χρησιμοποιούμενες στην κοινωνική και πολιτική τους σημασία, ως δύο έννοιες απόλυτα ανταγωνιστικές. Η φράση Εξέλιξη, συνώνυμη με την βαθμιαία και συνεχόμενη ανάπτυξη της ηθικής και των ιδεών, παρουσιάζεται σε κάποιους κύκλους ως η αντίθετη της έντρομης λέξης Επανάσταση, που υποδουλώνει αλλαγές λιγότερο ή περισσότερο απότομες στην πράξη και απαιτεί κάποιου είδους καταστροφή. Ωστόσο, είναι δυνατόν οι ιδέες να διαποτιστούν από το πνεύμα του μετασχηματισμού δίχως να προκαλέσουν κάποια ανατροπή στην ισορροπία της ζωής; Δεν θα πρέπει η επανάσταση απαραίτητα να ακολουθήσει την εξέλιξη, όπως η πράξη ακολουθεί την επιθυμία για αυτήν; Είναι βασικά ένα και το αυτό, διαφέροντας μόνο σύμφωνα με τον χρόνο της εμφάνισης τους. Αν από τη μια, πιστεύουμε στην ομαλή πρόοδο των ιδεών και από την άλλη αναμένουμε το αντίθετο, τότε από ανάγκη, πιστεύουμε σε κάποιες εξωγενείς κρούσεις, ικανές να αλλάζουν την μορφή της κοινωνίας.

Αυτό είναι το οποίο θα προσπαθήσω να εξηγήσω, όχι για να επωφεληθώ τον εαυτό μου χρησιμοποιώντας αφηρημένους όρους, αλλά προσφεύγοντας στην παρατήρηση και εμπειρία του καθενός και κάνοντας χρήση μόνο των επιχειρημάτων που είναι κοινά γνωστά. Χωρίς αμφιβολία είμαι από εκείνους τους ανθρώπους που είναι γνωστοί ως "φοβεροί επαναστάτες". Για πολλά χρόνια άνηκα στην κακόφημη ένωση οι οποία λέγεται "Διεθνής Ένωση Εργαζομένων", όπου κάθε μέλος της ένωσης αυτής, κληροδοτεί και την μεταχείριση του εγκληματία. Τελικά είμαι ανάμεσα από αυτούς που προωθούν αυτήν την τόσομιστή Κομμούνα, "η απέχθεια όλων των αξιολύπιδων ανθρώπων". Παρ'όλα αυτά όσο θηριώδης μπορεί και να είμαι, αντιλαμβάνομαι πώς πρέπει τοποθετήσω τον εαυτό μου έξω από αυτήν, ή ακόμα και πάνω από την ένωση μου, να μελετήσω την παρούσα εξέλιξη και να προσεγγίσω την επανάσταση της ανθρώπινης φυλής χωρίς πάθος και προσωπική κλίση. Καθώς είμαστε ανάμεσα σε αυτούς που ο κόσμος επιτίθεται, έχουμε το δικαίωμα να απαιτήσουμε να είμαστε ανάμεσα σε αυτούς τους οποίους ακούει.

Για να ξεκινήσουμε, πρέπει πρώτα να διαπιστώσουμε το γεγονός ότι αν η έκφραση εξέλιξη είναι αποδεκτή από κείνους τους ανθρώπους που βλέπουν τους επαναστάτες με τρόμο, είναι επειδή δεν αντιλαμβάνονται πλήρως το τι συνεπάγει ο όρος, γιατί διαφορετικά, δεν θα τον αποδέχονταν με αντάλλαγμα καμιά τιμή. Καλομιλάνε για πρόοδο γενικώς, αλλά δυσανασχετούν με την ειδικότερη σημασία της λέξης. Θεωρούν ότι η υπάρχουσα κοινωνία, ανεπαρκής, όπως και είναι, αξίζει να συντηρηθεί; είναι επαρκές για αυτούς που τους πραγματοποιεί τα ιδανικά του πλούτου και της ισχύος. Καθώς υπάρχουν πλούσιοι και φτωχοί, εξουσιαστές και υπόδουλοι, αφέντες και υπηρέτες, Καίσαρες να διατάζουν τον αγώνα και μονομάχοι να οδεύουν εμπρός και να πεθαίνουν, οι συνετοί και οι σώφρων

άνθρωποι θα πρέπει να τοποθετούν τους εαυτούς τους, στην πλευρά των προνομιούχων και να πληρώνουν φόρο στον Καίσαρα. Η όμορφη κοινωνία μας τους προσφέρει ψωμί, χρήματα, κατοικία και τιμή; για ποιό λόγο να παραπονιούνται ; Πείθουν τους εαυτούς τους χωρίς καμμία δυσκολία, ότι ο καθένας είναι εξίσου ικανοποιημένος όπως οι ίδιοι. Τελειώνοντας το δείπνο του, διακατέχεται από μια ψευδαίσθηση ότι όλος ο υπόλοιπος κόσμος έχει τραφεί εξίσου καλά όσο και ο ίδιος. Παίζοντας με την οδοντογλυφίδα του, αναλογίζεται ειρωνικά την μιζέρια του "αχρείου όχλου", των υπόδουλων. Όλα είναι εν τάξει; απώλεια σε αυτούς που λιμοκτονούν και ο στεναγμός τους παρενοχλεί την πέψη του! Αν η κοινωνία απο την κούνια του προνοούσε για τις ανάγκες και τις κακοκεφίες του εγωιστή, αυτός σε κάθε περίπτωση θα μπορούσε να ελπίζει ότι θα κερδίσει μια θέση εκεί με δόλο και κολακεία, με σκληρή δουλειά, ή με την ανοχή της μοίρας. Τι τον ενδιαφέρει αυτόν η ηθική εξέλιξη ; Η μόνη του φιλοδοξία είναι να αναπτύξει την περιουσία του! Αλλά αν η λέξη εξέλιξη εξυπηρετεί μόνο στο να αποκρύψει το ψέμα από τα στόματα αυτών που τόσο πρόθυμα την προφέρουν, είναι μια πραγματικότητα για τους επαναστάτες. Αυτοί είναι οι πραγματικοί εξελικτιστές.

Ξεφεύγωντας από όλες τις φόρμουλες, που για αυτούς έχουν χάσει το νόημα, αναζητούν την αλήθεια έξω από την διδασκαλία των σχολείων; κριτικάρουν (criticize) ό,τι οι εξουσιαστές αποκαλούν τάξη ό,τι οι δάσκαλοι αποκαλούν ηθική; μεγαλώνουν, ωριμάζουν , ζούν και αναζητούν να κοινοποιήσουν την ζωή τους. Ό,τι έχουν μάθει το προκυρήσουν; Ό,τι γνωρίζουν επιθυμούν να το εξασκήσουν. Η υπάρχουσα κατάσταση των πραγμάτων τους φαίνεται άδικη και επιθυμούν να την τροποποιήσουν σύμφωνα με ένα νέο ιδεώδες δικαιοσύνης. Δεν αρκεί για αυτούς να απελευθερώσουν τα δικά τους μυαλά, επιθυμούν να χειραφετήσουν και το πνεύμα των άλλων επίσης. Να ελευθερωθεί η κοινωνία από κάθε μορφή δουλείας. Λογικοί στην εξέλιξή τους, επιθυμούν ό,τι το μυαλό τους έχει κατανοήσει και πράττουν σύμφωνα αυτό.

Μερικά χρόνια πριν ο επίσημος και ευγενής κόσμος της Ευρώπης είχε την συνήθεια να επαναλαμβάνει ότι ο Σοσιαλισμός είχε πεθάνει ολότελα. Αυτός που ήταν εξαιρετικά ικανός σε ασήμαντα θέματα και ανίκανος σε μεγάλα, σοβαρά ζητήματα, ο παράλογα αφελής νεόπλουτος, που μισούσε τους ανθρώπους επειδή είχε ανηψωθεί κοινωνικά από ανάμεσά τους, επίσημα καυχόταν ότι είχε δώσει στον Σοσιαλισμό το θανατηφόρο του χτύπημα. Θαρρούσε πως τον είχε εξολοθρεύσει στο Παρίσι, τον είχε θάψει κάτω από τις ταφόπλακες του Pere La Chaise 1. Είναι στην Νέα Καληδονία, σκέφτηκε , που το "άθλιο υπόλειμμα" από αυτό που ήταν κάποτε το Σοσιαλιστικό κόμμα, θα βρίσκεται. Όλοι οι προύχοντες φίλοι του στην Ευρώπη έσπευσαν να αναπαράγουν τα λόγια του κύριου Θιέρσου (Thiers) 2 και παντού τα λόγια αυτά είναι λόγια θριάμβου. Όσο για τους Γερμανούς Σοσιαλιστές, δεν έχουνε τον αφέντη των αφεντάδων να τους επιτηρεί, για τον οποίον τρέμει όλη η Ευρώπη; Και οι Ρώσοι νιχιλιστές!

3 Ποιοί και τι είναι αυτοί οι άθλιοι ; Παράξενα τέρατα, απολίτιστοι που βγήκαν στην επιφάνεια από του Ούνους και τους Βάσκους και για τους οποίους οι άνθρωποι της πολιτισμένης Δύσης δεν χρειάζεται να νοιαστούν για τους εαυτούς τους.

Παρ' όλα αυτά η ευχαρίστηση που προκλήθηκε από την έκλειψη του Σοσιαλισμού ήταν μικρής διάρκειας. Δεν γνωρίζω τί δυσάρεστο συναίσθημα εκδηλώθηκε από τους Συντηρητικούς, στο γεγονός ότι κάποιοι Σοσιαλιστές παρέμειναν και ότι δεν ήταν και τόσο πεθαμένοι όπως ο δυσοίωνος γέρος είχε ισχυριστεί. Αλλά τώρα κανείς δεν έτρεφε καμία αμφιβολία για την ανάστασή τους. Δεν είναι οι Γάλλοι εργάτες αυτοί που σε κάθε συγκέντρωση ανακηρύσσουν ομόφωνα την πρόθεσή τους για την οικειοποίηση της γής και των εργοστασίων, πράγμα που ήδη θέτει το σημείο εκκίνησης μιας νέας οικονομικής εποχής; Δεν είναι η Αγγλία αυτή που ξεκάθαρα βροντοφωνάζει κλαίγοντας "εθνικοποίηση της γής" και οι γαιοκτήμονες που αναμένουν την απαλλοτρίωση της από τα χέρια του ανθρώπων; Δεν είναι τα πολιτικά κόμματα αυτά που επιχειρούν να δελεάσουν την ψήφο των Ιρλανδών με υποσχέσεις για την δήμευση των εδαφών, δεσμεύοντας τους εαυτούς τους εκ των προτέρων σε μια "ύβρις πάνω στα απαραβίαστα δικαιώματα της ιδιοκτησίας"; Και στις Ηνωμένες Πολιτείες δεν έχουμε δει τους αφέντες των εργατών για μια βδομάδα σε όλους τους σιδηροδρομικούς σταθμούς της Ινδιάννα (Indiana), και μερικούς από αυτούς στις ακτές του Ατλαντικού ; Αν αυτοί είχαν καταλάβει την κατάσταση, δεν θα είχε πραγματοποιηθεί μια μεγάλη επανάσταση σχεδόν χωρίς έκρηξη ; Και οι άνθρωποι που είναι ενήμεροι με τη Ρωσία, δεν ξέρουν ότι οι αγρότες, διεκδικούν τη γη , όλα τα εδάφη και επιθυμούν να εκδιώξουν τους αφέντες τους; Συνεπώς η εξέλιξη λαμβάνει χώρα. Ο Σοσιαλισμός, ή με άλλα λόγια, το πλήθος των ατόμων που επιθυμούν να αλλάξουν τις κοινωνικές συνθήκες, έχει ξαναρχίσει την πορεία του. Η κινούμενη μάζα πιέζει όλο και πιο πολύ και τώρα καμία κυβέρνηση δεν τολμάει να αγνοήσει το πυκνό στρατευμένο πλήθος. Αντιθέτως οι κρατούντες, διογκώνουν τον αριθμό τους και επιχειρούν να διαμάχονται με αυτό και να το περιορίζουν, θέτοντας παράλογη νομοθεσία και πραγματοποιώντας εκνευριστικές παρεμβάσεις. Ο φόβος είναι ένας κακός σύμβουλος.

Χωρίς αμφιβολία μπορεί μερικές φορές να φαίνεται ότι όλα είναι τελείως ήρεμα. Την επόμενη μέρα μετά το μακελειό λίγοι άνθρωποι τολμούν να βάλουν τους εαυτούς τους στη μέση των σφαιρών. Όταν μια λέξη, μια χειρονομία τιμωρείται με φυλάκιση, αυτοί που έχουν το κουράγιο να εκθέσουν τους εαυτούς τους στον κίνδυνο, είναι λίγοι και αραιά μεταξύ τους. Αυτοί είναι σπάνιοι που ήσυχα αποδέχονται τον ρόλο του θύματος για έναν σκοπό, ο θρίαμβος του οποίου είναι ακόμα μακρινός όσο και αμφίβολος. Δεν είναι όλοι τόσο ηρωικοί όσο οι Ρώσοι νιχιλιστές, που συνθέτουν μανιφέστο στα εχθρικά λημέρια και τα τοιχοκολούν ανάμεσα σε δύο φρουρούς. Κάποιος θα πρέπει να είναι πολύ αφιερωμένος στον εαυτό του για να βρεί ένα ελάττωμα σε αυτούς που δεν δηλώνουν Σοσιαλιστές, όταν η δουλειά τους, δηλαδή η ζωή εκείνων σε σύγκριση με αυτούς, βασίζεται στην ομολογία (εξομολόγηση ή παραδοχή). Αλλά αν όλοι οι καταπιεσμένοι δεν έχουν την ιδιοσυγκρασία των ηρώων,

καθόλου λιγότερο δεν νιώθουν ότι υποφέρουν και μεγάλος αριθμός ανάμεσά τους παίρνει τα ενδιαφέροντα του υπό σοβαρή υπόληψη. Μία πόλη όπου δεν υπάρχει καμία οργανωμένη Σοσιαλιστική ομάδα, όλοι οι εργάτες χωρίς εξαίρεση είναι ήδη λίγο ή πολύ συνειδητά Σοσιαλιστές. Ενστικτωδώς επευφημούν έναν σύντροφο που τους μιλάει για μια κοινωνική κατάσταση στην οποία όλα τα προϊόντα της εργασίας θα πρέπει να είναι στα χέρια των ίδιων των εργατών. Αυτό το ένστικτο περιέχει το σπέρμα μιας μελλοντικής επανάστασης. και μέρα με τη μέρα γίνεται όλο και πιο συγκεκριμένο, μετασχηματίζεται σε μια πιο ευδιακρίτη επίγνωση. Ότι ο εργάτης αμυδρά αισθάνθηκε χτες, το γνωρίζει σήμερα, και κάθε καινούρια εμπειρία που βιώνει, τον διδάσκει να το αντιληφθεί ακόμα καλύτερα. Οι αγρότες δεν είναι αυτοί, που δεν μπορούν να βγάλουν αρκετά για να κρατιούνται στη ζωή από το κομματάκι γής τους, και ακόμα πάλι η πολυάριθμη τάξη η οποία δεν κατέχει κομμάτι γης, δεν συμβάλουν όλα αυτά στο να κατανοήσει ότι η το χώμα ανήκει σε αυτούς που το καλλιεργούν; Το έχουν ενστικτωδώς αισθανθεί αυτό, τώρα το ξέρουν, και ετοιμάζουν να το διεκδικήσουν σε απλή, κοινή γλώσσα.

Αυτή είναι η κατάσταση των πραγμάτων. Ποιό θα είναι το επακόλουθο; Η εξέλιξη η οποία λαμβάνει χώρα στον μυαλό των εργατών δεν είναι ικανή να προξενήσει την επανάσταση, εκτός αν ,όντως οι υπερασπιστές των προνομίων υποχωρήσουν με ευσπλαχνία στην πίεση από τα κάτω ; Η ιστορία όμως μας διδάσκει ότι δεν θα κάνουν τίποτα τέτοιο. Με μια πρώτη ματιά θα φαινόταν τόσο φυσικό ότι μια ειλικρινής κατανόηση θα 'πρεπε να εγκαθιδρυθεί μεταξύ των ανθρώπων, δίχως πάλη. Υπάρχει χώρος για όλους στην πλατειά επιφάνεια της γής; είναι αρκετά πλούσια για να μας επιτρέψει να ζούμε με άνεση. Μπορεί να αποφέρει επαρκή σοδειά για να μας παρέχει όλους τροφή. Είναι ικανή να παράγει ινώδη φυτά για να μας προμηθεύσει με ρουχισμό. Περιέχει αρκετή πέτρα και λάσπη για να έχουμε όλοι οικίες. Υπάρχει θέση σε κάθε αδερφό στο τραπέζι της ζωής. Τέτοια είναι μια απλή οικονομική πραγματικότητα.

Και τι σημασία έχει ; Θα μπορούσε να πεί κάποιος.

Οι πλούσιοι θα σπαταλούν για την ευχαρίστησή τους όσο αυτή η ευπορία τους εξυπηρετεί; οι μεσαίοι, οι επιθεωρητές και διαμεσολαβητές όλων των ειδών θα χειραφετούν τα υπόλοιπα; οι στρατιές θα επιφέρουν μεγάλες καταστροφές και το πλήθος των ανθρώπων θα βρισκει μπροστά του τα υπολείματα που θα απομένουν. "Θα έχουμε πάντα με μας τους φτωχούς", λέει ικανοποιημένος, σημειώνοντας μια παρατήρηση η οποία, συμφωνα με αυτούς, έπεσε από τα χείλια του Θεού. Δεν μας ενδιαφέρει εάν ο

Θεός τους επιθύμησε μερικούς να είναι εξαθλιωμένοι ή όχι. Θα επαναδημιουργήσουμε τον κόσμο υπό ένα διαφορετικό ιδανικό! Όχι, δεν θα υπάρχουν πλέον φτωχοί! Δεδομένου ότι όλα τα άτομα πρέπει να στεγαστούν, να ντυθούν, να θερμανθούν και να ταϊστούν, ας έχουν όλοι ότι είναι απαραίτητο ώστε κανένας να μην κρυώνει ή να πεινάει! Οι "τρομεροί" Σοσιαλιστές δέν έχουν ανάγκη από έναν Θεό να τους εμπνεύσει με αυτά τα λόγια; είναι άνθρωποι, αυτό είναι αρκετό.

Κατα συνέπεια δυο αντιτιθέμενες κοινωνίες υπάρχουν μεταξύ των ανθρώπων. Αναμιγνύονται, συνδεόνται ποικιλοτρόπως εδώ και εκεί από τους ανθρώπους που δεν το αντιλαμβάνονται ξεκάθαρα. Και προωθείται μόνο η υποχώρηση; αλλά αντιμετωπίζοντας το από πάνω και μην παίρνοντας υπ' όψιν αβέβαια και αδιάφορα υποκείμενα που ταλαντεύονται προς τα ' δω και προς τα ' κει από την μοίρα σάν τα κύματα της θάλασσας, είναι βέβαιο ότι ο υπαρκτός κόσμος είναι χωρισμένος σε δύο στρατόπεδα, αυτούς που επιθυμούν να συντηρουν την ανεπάρκεια, όπως η πείνα για τους άλλους, και αυτούς που απαιτούν άνεση για όλους. Οι δυνάμεις σε αυτά τα στρατόπεδα φαίνονται και εκ πρώτης όψεως αρκετά άνισες. Οι υποστηρικτές της υπάρχουσας κοινωνίας, έχουν απεριόριστες εξουσίες, έσοδα που υπολογίζονται από εκατοντάδες χιλιάδες, όλες οι δυνάμεις του κράτους με την στατιά των επισήμων του, στρατιώτες, αστυνομικούς, δικαστικούς και όλο το "οπλοστάσιο" των νόμων και θεσμικών διατάξεων. Και τί μπορούν οι σοσιαλιστές, οι τεχνίτες της νέας κοινωνίας, να αντιτάξουν σε αυτήν την οργανωμένη δύναμη; Φαίνεται ότι τίποτα δεν μπορούν να κάνουν ; Χωρίς χρήματα και στρατεύματα ανθρώπων θα είχαν όντως υποκύψει, αν δεν εκπροσωπούσαν την εξέλιξη της ηθικής και των ιδεών. Δεν είναι τίποτα, αλλά έχουν την πρόοδο της ανθρώπινης σκέψης με το μέρος τους. Γεννιούνται κατα μήκος, στο ρεύμα των χρόνων.

Η εξωτερική μορφή της κοινωνίας πρέπει να τροποποιηθεί σε συνάρτηση με τις προωθητικές δυνάμεις στο εσωτερικό της. Δεν υπάρχει πιο θεμελιώδες ιστορικό γεγονός. Το σφρίγος κάνει το δέντρο και του δίνει τα φύλλα και τα άνθη; το αίμα κάνει τον άνθρωπο; οι ιδέες πραγματοποιούν την κοινωνία. Ωστόσο δεν υπάρχει συντηρητικός που να μην μοιρολογεί ότι οι ιδέες και η ηθική, και στιδήποτε διαμορφώνει την ενδότερη ζωή του ανθρώπου, έχουν αλλάξει από "τον παλιό καλό καιρό". Δεν είναι απαραίτητο αποτέλεσμα της εσωτερικής διεργασίας του ανθρώπινου νου, ότι οι κοινωνικές μορφές πρέπει να αλλάξουν και μια ανάλογη επανάσταση να διαδραματιστεί;

Ας αναλογιστεί ο καθένας με τις δικές του αναμνήσεις τις αλλαγές στην μέθοδο σκέψης και πράξης που έχουν συμβεί από τα μέσα αυτού του αιώνα μέχρι σήμερα. Ας πάρουμε, για παράδειγμα το γεγονός της μείωσης της υπακοής και του σεβασμού. Κοιτάχτε ανάμεσα στις μεγάλες προσωπικότητες απ ' όλο τον κόσμο: τί έχουν να παραπονιούνται; Ότι τους φαίρονται όπως τους υπόλοιπους ανθρώπους. Δεν έχουν πλέον κάποια προτεραιότητα; οι άνθρωποι παραμελούν να τους χαιρετίσουν. Οι λιγότερο διαπρεπείς επιτρέπουν στους εαυτούς τους να κατέχουν όμορφα έπιπλα ή εκλεκτά άλογα; οι γυναίκες των λιγότερο εύπορων ντύνονται όλο και περισσότερο πολυδάπανα. Και ποιό είναι το παράπονο ενός κοινού άντρα ή γυναίκας της μεσαίας τάξης ; Δεν υπάρχουν άλλοι υπηρέτες, το πνεύμα υπακοής έχει

χαθεί. Τώρα η καμαριέρα ισχυρίζεται ότι γνωρίζει το μαγείρεμα καλύτερα από την κυρά; Δεν παραμένει ευλαβικά σε μια κατάσταση, μόνο πολύ ευγνώμων για την φιλοξενία σε σχέση μ' αυτήν; αλλάζει την θέση της σε συνέπεια μιας μικρής δυσάρεστης παρατήρησης, ή για να κερδίσει περισσότερα ημερομίσθια. Υπάρχουν περιοχές που ζητάει από την κυρία της for a character in exchange for her own.

Είναι αλήθεια, ο σεβασμός αναχωρεί; όχι ο δίκαιος σεβασμός ο οποίος επισυνάπτεται σε έναν έντιμο άνθρωπο, αλλά αυτός ο ποταπός και επαίσχυντος σεβασμός που επακολουθεί πλούτη και εξουσία; αυτός ο δουλοπρεπής σεβασμός που συγκεντρώνει πλήθος χασομέρηδων όταν ο βασιλιάς διέρχεται, και κάνει τους λακέδες και τα άλογα του "μεγάλου ανδρός" αντικείμενα για θαυμασμό. Και όχι μόνο ο σεβασμός αυτός αποχωρεί, αλλά αυτοί που διεκδικούν την εύνοια των υπολοίπων, είναι οι πρώτοι που συμβιβάζονται με τον υπερανθρώπινο ρόλο τους. Σε παλιότερες εποχές οι Ασιάτες ηγεμόνες είχαν κατανοήσει την τέχνη του να κάνουν τους εαυτούς τους λατρευτούς. Τα παλάτια τους φαίνονταν από πολύ μακριά; τα αγάλματά τους ορθώνονταν παντού; τα διατάγματά τους διαβάζονταν επίσης παντού. Ούτε ο πιο γνώριμος ο πιο οικείος δεν μπορούσε να απευθυνθεί σε αυτούς παρα μόνο πεσμένος στα γόνατα; Από καιρό σε καιρό μια μισο-σηκωμένη υπόκλιση parted να τους φανερώσει σαν να έχουν φωτιστεί από αστραπή, και μετά τους αγκάλιασε για μια ακόμη φορά, αφήνοντας ανησυχία στις καρδιές όλων των θεατών(παρατηρητών). Αυτές τις μέρες ο σεβασμός ήταν αρκετά βαθύς ώστε να οδηγήσει στη βλακεία: ένας μουγγός αγγελιαφόρος έφερνε ένα μεταξένιο σπάγγο στον θανατοποινίτη και αυτό ήταν επαρκές, ακόμα και μια χειρονομία θα ήταν περιττή. Και τώρα βλέπουμε ηγεμόνες να παίρνουν κιβώτια από τον τηλεγράφο στο θέατρο για να παρακολουθήσουν την παράσταση της "Orphee aux Enfers" ή το "The Grand Duchess of Gerolstein", δηλαδή, συμμετέχοντας στον χλευασμό όλων το οποίο κρατήθηκε άξιο σεβασμού - θεότητα και βασιλεία! Ποιός είναι πραγματικά βασιλοκτόνος, αυτός που σκοτώνει έναν ηγεμόνα, κάνοντας του την χάρη να τον θεωρήσει αντιπρόσωπο μιάς ολόκληρης κοινωνίας, ή ο μονάρχης, που χλευάζει τον εαυτό του γελώντας στην Μεγάλη Δούκισσα ή στον Στρατηγό Boum* ; Μας μαθαίνει τουλάχιστον ότι η πολιτική εξουσία είναι ένας σκουληκοφαγωμένος θεσμός. Έχει διατηρήσει την μορφή του, αλλά ο καθολικός σεβασμός που του έδωσε αξία, έχει εξαφανιστεί. Δεν είναι τίποτα παρα μία εξωτερική σκαλωσιά ,το οικοδόμημα της οποίας έχει πάψει να υπάρχει.

Όμως η διάδοση μιας εκπαίδευσης η οποία να παρέχει την ίδια αντίληψη για τα πράγματα σε όλους τους ανθρώπους, δεν εμποδίζει στην ουσία την πρόοδο μας προς την ισότητα; Στην περίπτωση που η παροχή γνώσης ήταν εφικτή μονάχα μέσω των σχολικών ιδρυμάτων τότε οι κυβερνήσεις θα μπορούσαν να ελπίζουν στο να κρατούν τους ανθρώπους δέσμιους. Αυτό που διαπιστώνουμε όμως είναι πως το μεγαλύτερο μέρος της γνώσης το αποκτάμε εκτός σχολείου .Το συλλέγουμε έξω στο δρόμο, στα εργαστήρια, κατά την προετοιμασία ενός πανηγυριού, στο θέατρο, στα βαγόνια του τρένου

κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού, στα ατμόπλοια ατενίζοντας νέα τοπία, επισκέπτοντας ξένες πόλεις. Σχεδόν όλοι ταξιδεύουν πλέον. Άλλοι σαν πολυτέλεια ,άλλοι από ανάγκη. Άνθρωποι που αφιέρωσαν χρόνο ώστε να επισκεφτούν και να παρατηρήσουν έναν τόπο (πχ την Αμερική ,τη Ρωσία ή την Αυστραλία) και όχι σαν απλοί περαστικοί, θα συμφωνήσουν πως όποιος δεν έχει ταξιδέψει αρκετά δεν είναι εύκολο να αντιληφθεί την αντίθεσή μεταξύ αστικού κέντρου και υπαίθρου, βουνού και κάμπου, γης και θάλασσας.

Από την άλλη πλευρά οι πλούσιοι ταξιδεύουν περισσότερο από τους φτωχούς , όμως στις περισσότερες περιπτώσεις συνηθίζουν να ταξιδεύουν δίχως ιδιαίτερο σκοπό. Παρότι αλλάζουν ηπιείρους , στην ουσία δεν αλλάζουν περιβάλλον. Θα λέγαμε πως παραμένουν κατά μια έννοια «διαρκώς στο σπίτι τους»! Οι πολυτέλειες και οι περιποιήσεις των ξενοδοχείων στα οποία διαμένουν δεν τους επιτρέπουν να εκτιμήσουν τις ιδιαίτερες διαφορές μεταξύ των χωρών, μεταξύ των ανθρώπων διαφορετικών τόπων.

Σε αντιπαράθεση τώρα με τους πλούσιους ο φτωχός άνθρωπος ο οποίος αντιμετωπίζει διαρκώς τις δυσκολίες της ζωής χωρίς διευκολύνσεις και πολυτέλειες, είναι φανερά πιο οικείος στο να παρατηρεί και να θυμάται. Μήπως το σπουδαίο «σχολείο του έξω κόσμου» δεν εκθέτει εξίσου τα αξιοθαύμαστα δημιουργήματα της ανθρώπινης εργατικότητας τόσο στους πλούσιους όσο και στους φτωχούς, τόσο σε αυτούς που τα φτιάχνουν όσο και σε αυτούς που απλά επωφελούνται από αυτά;

Οι περιθωριακοί και πληγμένοι από την φτώχεια μπορούν να θαυμάσουν τους σιδηροδρόμους, τους τηλεγράφους, τους υδραυλικούς μηχανισμούς, τα γεωτρύπανα, τα αυτοφλεγόμενα σπύρτα εξίσου με τους ανθρώπους που κατέχουν πλούτο και εξουσία και δε εντυπωσιάζονται λιγότερο από όλα αυτά . Έχουν πάψει πλέον να αποτελούν προνόμιο λίγων οι μεγάλες επιστημονικές κατακτήσεις. Καθώς ο μηχανοδηγός διανύει τις αποστάσεις με την ατμομηχανή και διπλασιάζει είτε ελλατώνει την ταχύτητα σύμφωνα την επιθυμία του.

Η θέα της φύσης και των έργων του ανθρώπου, όπως και η πρακτική ζωή είναι που διαμορφώνουν το «κολλέγιο» στο οποίο μεταδίδεται η αληθινή εκπαίδευση στη σύγχρονη κοινωνία. Τα σχολεία όπως συνηθίζουν να λέγονται τα οποία είναι ουσιαστικά πολύ λιγότερο σημαντικά έχουν και αυτά ακόμη αρχίσει να προσανατολίζονται προς την κατεύθυνση της ισότητας. Υπήρξε καιρός όχι και τόσο μακρινός που η εκπαίδευση συνίστατο όλη κι'όλη σε κανόνες, απόκρυφες φράσεις και από τα κείμενα των ιερών βιβλίων. Πηγαίνατε για παράδειγμα στα μουσουλμανικά σχολεία που εδρεύουν στα μουσουλμανικά τεμένη. Εκεί θα δείτε παιδιά να σπαταλούν ώρες ολόκληρες συλλαβίζοντας είτε επαναλαμβάνοντας στίχους από το Κοράνι. Πηγαίνατε επίσης σε ένα σχολείο το οποίο ελέγχουν χριστιανοί ιερείς, Προτεστάντες ή Καθολικοί και θα ακούσετε ανόητους ύμνους και γελοίες απαγγελίες. Όμως ακόμη και σε αυτά τα σχολεία η πίεση και η αγανάκτηση από τα κάτω (τους μαθητές δηλαδή), έγινε η αιτία ώστε κατόπιν νέων οδηγιών, αυτή η πληκτική ρουτίνα να μεταβληθεί. Ως αποτέλεσμα πλέον οι διδάσκοντες πέραν από τη μετάδοση «πακεταρισμένων» γνώσεων ασχολούνται με την επεξήγηση φυσικών φαινομένων, επισημαίνοντας αναλογίες και παρακολουθώντας συνάμα τη λειτουργία των φυσικών νόμων. Οποιαδήποτε και αν είναι τα σχόλια με τα οποία συνοδεύει ο κάθε καθηγητής τις διαλέξεις του, η κύρια δομή τους παραμένει ουσιαστικά «ακέραιη».

Όμως ποιο είδος εκπαίδευσης θα επικρατήσει τελικά; Αυτή σύμφωνα με την οποία δύο και δύο κάνει τέσσερα και τίποτα δεν προέρχεται από το τίποτα ή μήπως η παράδοση (μεταφυσική) εκπαίδευση η οποία πρεσβεύει πως τα πάντα προέρχονται από το μηδέν (Θεό) και πως τρία πρόσωπα αποτελούν στην ουσία ένα (σ.τ.μ θεολογικό δόγμα της τριάδας 4). Είναι αλήθεια πως η πρωτοβάθμια σχολική εκπαίδευση αδυνατεί να παρέχει μια επαρκή προσέγγιση της επιστήμης ενώ υποτίθεται πως θα έπρεπε να επιτρέπει στον καθένα την προσέγγιση οποιασδήποτε κατεύθυνσης της επιστήμης θα ήθελε. Για αυτό το λόγο και η Σοσιαλιστική εξέλιξη καθιστά αναγκαία τη μετατροπή του σχολείου σε διαρκή θεσμό ανοιχτό προς όλους.

Απώτερος στόχος αυτής της μετατροπής θα'ναι το άτομο αφού λάβει μια «γενική διαφώτιση» γύρω από διάφορους τομείς της γνώσης, να μπορεί εν συνεχεία να εξελίσει στο έπακρο τις διανοητικές του ικανότητες. Έτσι ώστε οι εργαζόμενες τάξεις της κοινωνίας να μη δύναται πλέον να πέφτουν στην κατάσταση της άγνοιας. Κάθε σπουδαία κατάκτηση της επιστήμης καταλήγει στο σκοπό της, μονάχα όταν γίνεται κτήμα του κοινωνικού συνόλου. Οι επαγγελματίες επιστήμονες υποχρεούνται να περνούν μεγάλες περιόδους ερευνώντας και υποθέτοντας, όπως επίσης υποχρεούνται να κάνουν σκληρές προσπάθειες βαδίζοντας διαρκώς μέσα από σφάλματα και ερευνητικές αποτυχίες.

Όταν όμως η γνώση κατακτηθεί επιτέλους, συχνά όχι από τις δικές τους προσπάθειες , αλλά χάριν σε κάποιους περιφρονημένους ως τότε επαναστάτες (σ.τ.μ πρωτοπόρους), φαίνεται τότε ξεκάθαρη και απλή πλέον η φωτεινότητά της. Όλοι ύστερα κατανοούν τη νέα γνώση δίχως ιδιαίτερη προσπάθεια και μοιάζει να την κατείχαμε από πάντοτε. Παρομοίως άλλοτε διδασκόταν πως ο ουρανός ήταν ένας στρογγυλός τρούλος, μια μεταλλική στέγη ή ακόμη καλύτερα μια σειρά από θόλους, τρεις, επτά, εννέα ακόμη και δεκατρείς, ο καθένας τους με τη δική του πομπή αστέρων, τους ιδιαίτερους νόμους του, το ειδικό του καθεστώς και τις δικές τους στρατιές αγγέλων και αρχαγγέλων να το φυλούν!

Όμως από τότε που αυτή η αντίληψη για τις σειρές παραδείσων που βρίσκονται στοιβαγμένες η μια πάνω στην άλλη, όπως αναφέρεται στη Βίβλο και το Ταλμούδ⁵ καταρίφτηκε, δεν υπάρχει πλέον ούτε ένα μικρό παιδί που να μην γνωρίζει πως γύρω από τη γη απλώνεται το απέραντο διάστημα . Μετά δυσκολίας θα μπορούσε το μικρό αυτό παιδί να πεί πως απέκτησε τη γνώση αυτή. Πρόκειται για μια αλήθεια που από εδώ κα πέρα αποτελεί μέρος μιας οικογενειακής κληρονομιάς.

Το ίδιο συμβαίνει και με όλα τα σπουδαία αποκτήματα, ειδικά στην περίπτωση των ηθικών διδαγμάτων καθώς και της πολιτικ

ής οικονομίας. Υπήρχε μια εποχή όπου η μεγάλη πλειοψηφία των ανθρώπων γεννιόντουσαν και ζούσαν σα σκλάβοι στερούμενοι κάθε άλλου ιδανικού πέρα της δουλικότητας τους. Ποτέ δεν περνούσε από το νου τους πως «κάθε άνθρωπος είναι ισάξιος με όλους τους άλλους». Τώρα πλέον το έμαθαν κατανοώντας παράλληλα πως η εικονική ισότητα που παρέχεται από την εξέλιξη μεταλλαχθεί σε πραγματική ισότητα χάριν σε μια επανάσταση.

Δασκαλεμένοι από την ίδια τη ζωή οι εργάτες κατανοούν σήμερα ορισμένους οικονομικούς νόμους καλύτερα και από τους επαγγελματίες οικονομολόγους. Υπάρχει μήπως κανένας εργάτης που να παραμένει αδιάφορος πάνω στο ζήτημα της προοδευτικής ή αναλογικής φορολογίας; Αντίστοιχα ποιος δε γνωρίζει πως όλοι οι φόροι πέφτουν στις πλάτες των φτωχότερων στρωμάτων εντέλει. Υπάρχει έστω και ένας εργάτης που δε γνωρίζει την κατάληξη του «σιδερένιου νόμου»⁶, που τον καταδικάζει να μην απολαμβάνει παρά μια ελεεινή αμοιβή ,η οποία θα εμποδίσει απλώς τον θάνατό του από την πείνα κατά τη διάρκεια της δουλειάς; Η πικρή εμπειρία έχει αναγκάσει τους εργάτες να γνωρίζουν αρκετά σχετικά με τον αναπόφευκτο νόμο της πολιτικής οικονομίας.

Έτσι λοιπόν οποιαδήποτε και αν είναι η προέλευση των νέων γνώσεων ,όλοι επωφελούνται από αυτήν. Εξίσου και οι εργάτες , οι οποίοι σαφώς και δεν επωφελούνται λιγότερο από όλους τους υπολοίπους . Ακόμη και αν μια ανακάλυψη προήλθε από έναν αστό , είτε από κάποιον ευγενή ή τέλος από κάποιον πληβείο ,ακόμη και αν ο μορφωμένος εφευρέτης είναι ο Bernard Palissy⁷,ο Lord Bacon⁸, είτε ο Baron Humboldt , όλος ο κόσμος θα αναγνωρίσει τη σημασία των ερευνών του. Ασφαλώς και οι προνομιούχες τάξεις θα επιθυμούν να κρατήσουν όλα τα οφέλη της επιστήμης για τον εαυτό τους ,αφήνοντας το μεγαλύτερο μέρος του κοινωνικού συνόλου στην άγνοια. Παρόλα αυτά όμως αυτός ο εγωιστικός τους πόθος δεν μπορεί να εκπληρωθεί.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα αυτή τους τη λογική θα μπορούσαμε να παρομοιάσουμε τις προνομιούχες τάξεις με τον μάγο ,από την ιστορία « Χίλιες και μία Νύχτες» , ο οποίος ξεσφράγισε ένα βάζο στο οποίο βρισκόταν κοιμισμένο για εκατοντάδες χιλιάδες χρόνια ,ένα μεγαλοφυές πνεύμα. Στην περίπτωση αυτή οι προνομιούχες τάξεις θα επιθυμούσαν να ξαναπαγιδέψουν το μεγαλοφυές αυτό πνεύμα μέσα στο βάζο διπλοσφραγίζοντας το. Όμως αυτή τη φορά έχασαν τα ξόρκια που χρειάζονταν με αποτέλεσμα το πνεύμα να ελευθερωθεί για πάντα.

Η ελευθερία της ανθρώπινης βούλησης επιβάλλεται προς πάσα κατεύθυνση ,προετοιμάζοντας όχι μικρές και μερικού χαρακτήρα ,μα μια Παγκόσμια Επανάσταση. Με αυτή την έννοια η κοινωνία, αποτελεί ένα όλον, όπου κάθε έκφανση της ενεργητικότητας του προετοιμάζει αλλαγές. Οι συντηρητικοί και μετριοπαθείς δεν κάνουν καθόλου λάθος ,όταν λένε σε γενικές γραμμές πως οι επαναστάτες είναι εχθροί της Θρησκείας ,της Οικογένειας και της Ιδιοκτησίας.

Ναι ! οι σοσιαλιστές⁹ απορρίπτουν την εξουσία κάθε δόγματος και διαμεσολάβησης του μεταφυσικού πάνω στη φύση ,και υπό αυτή την έννοια όσο εντείνουν τις προσπάθειές τους για την πραγματοποίηση των ιδανικών τους ,αποτελούν εχθρούς της θρησκείας.

Ναι ! επιθυμούν να παύσει το παζάρι του γάμου! Επιθυμούν η ένωση μεταξύ των ατόμων να' ναι ελεύθερη και να εξαρτάται μονάχα από την αμοιβαία στοργή και σεβασμό προς την προσωπικότητα και την αξιοπρέπεια των άλλων, και υπό αυτή την έννοια όσο θα αγαπούν και θα αφοσιώνονται σε αυτούς που σχετίζονται άμεσα μαζί τους θα είναι εχθροί της νόμιμης (επίσημης) οικογένειας.

Ναι ! επιθυμούν να βάλουν ένα τέλος στο μονοπώλιο της γης και του κεφαλαίου και να το επιστρέψουν σε όλους, και υπό αυτή τη έννοια όσο θα ευχαριστούνται με το να εξασφαλίζεται στον καθένα η δυνατότητα να απολαμβάνει τους καρπούς της γης ,είναι εχθροί της ιδιοκτησίας.

Έτσι λοιπόν η πορεία της εξέλιξης η ανερχόμενη αυτή παλίρροια , μας προσανατολίζει προς τα εμπρός κα πέρα προς ένα μέλλον ριζοσπαστικά διαφορετικό από τις υπάρχουσες κοινωνικές συνθήκες και είναι μάταιο να θέσουμε εμπόδια σε αυτόν τον προορισμό . Η θρησκεία παρότι ήταν το πιο στερεό από όλα τα εμπόδια ,έχει πλέον χάσει τη δύναμη της , ράγισε πλέον από όλες τις πλευρές ,καταρρέει και τρεκλίζεται ανίκανη πια να αντισταθεί στην ανατροπή της που αργά ή γρήγορα φθάνει.

Είναι εμφανές πως μια νέα εξέλιξη λαμβάνει χώρα, εντελώς ανεξάρτητη από το Χριστιανισμό . Υπήρχε μια εποχή όπου η λέξη χριστιανός και Καθολικός έχαιρε παγκόσμιας αναγνώρισης και απευθυνόταν πραγματικά σε μια αδελφότητα ανθρώπων ,η οποία έμενε στην ίδια περιοχή και μοιραζόταν κοινά έθιμα ,κοινές ιδέες και έναν πολιτισμό παρόμοιας φύσης. Όμως δεν είναι οι δοξασίες του Χριστιανισμού που σήμερα θεωρούνται σαν συνώνυμες με τον πιο άδικο πολιτισμό; Και όταν ακούγεται από την Αγγλία ή τη Ρωσία πως οι στρατοί τους «έχουν ως σκοπό να μεταφέρουν τη χριστιανική πίστη ως τις πιο απομακρυσμένες περιοχές» ,δεν είναι η ειρωνεία αυτής της φράσης προφανής στον καθένα;

Το «ένδυμα» του Χριστιανισμού δεν καλύπτει όλους συνολικά τους ανθρώπους ,που εξοπλισμένοι με τα μέσα του πνεύματος και της βιομηχανίας διαμορφώνουν ένα μέρος του σύγχρονου πολιτισμού. Έτσι οι Parsees της Βομβάης¹⁰ και οι Βραχμάνοι της Benares¹¹ παρότι καλωσορίζουν της δυτική επιστήμη αντιθέτων είναι ψυχρά διακείμενοι προς του χριστιανούς ιεραποστόλους¹². Οι Γιαπωνέζοι αντίστοιχα ,μολονότι συνηθίζουν να μας μιμούνται τόσο πρόθυμα ,φροντίζουν να μην αποδεχτούν την χριστιανική θρησκεία . Όσον αφορά τους Κινέζους είναι αρκετά επιφυλακτικοί και τετραπέρατοι για να επιτρέψουν στους εαυτούς τους να προσυλητιστούν.

«Δεν έχουμε ανάγκη τους ιερείς σας» λέει ένα αγγλικό ποίημα γραμμένο από έναν Κινέζο. « Δεν έχουμε ανάγκη τους ιερείς σας. Έχουμε αρκετούς και μακρομάλληδες και ξυρισμένους . Αυτό που έχουμε ανάγκη είναι τα όπλα σας και την επιστήμη σας, ώστε να καταφέρουμε να σας εκδιώξουμε από τη γη μας όπως ο άνεμος οδηγεί προς τα έξω τα ξεραμένα φύλλα».

Όπως βλέπουμε λοιπόν ο Χριστιανισμός δεν καλύπτει ονομαστικά ούτε καν το μισό από το σύνολο του πολιτισμένου κόσμου . Ακόμη περισσότερο εκεί που υποτίθεται πως είναι κυρίαρχος ,αποτελεί περισσότερο μια βιτρίνα παρά την ίδια την πραγματικότητα. Στους κύκλους όσων είναι εμφανώς πιο προοδευτικοί θεωρείται ως μια προκλητική υποκρισία. Αν βάλουμε τώρα στην άκρη όλους αυτούς των οποίων ο Χριστιανισμός συνίσταται απλά και μόνο στο ότι είναι βαπτισμένοι ή ότι είναι απλώς καταχωρημένοι στον κατάλογο της ενορίας τους ,πόσοι είναι αυτοί των οποίων η καθημερινή ζωή συμπορεύεται με τα δόγματα τα οποία ομολογούν και αντιστοίχως πόσων εξ αυτών η σκέψη είναι ταγμένη εξολοκλήρου, όπως θα έπρεπε (σ.τ.μ σύμφωνα με την πίστη τους) σε έναν άλλο κόσμο;

Η χριστιανική εντιμότητα καθώς επίσης και η ανυπέρβλητη χριστιανική ειλικρίνεια μετά δυσκολίας θα μπορούσε να ανιχνευτεί ακόμη και στην «Διαμαρτυρόμενη Ρώμη» μια πόλη στην οποία εντούτοις διατηρούνται ισχυρές οι παραδόσεις. Στη Γένοβα και στην Οξφόρδη ,όπως επίσης και σε όλα τα υπόλοιπα θρησκευτικά κέντρα ,και εντέλει οπουδήποτε αλλού οι κυριότερες και πιο κεφαλαιώδους σημασίας ασχολίες των ανθρώπων είναι μη εκκλησιαστικές. Κλίνουν προς τα πολιτικά ζητήματα ή ακόμη συχνότερα προς επαγγελματικά ενδιαφέροντα .Οι κυριότεροι αντιπρόσωποι στο λεγόμενο χριστιανικό κόσμο είναι εβραίοι «οι Βασιλείς της εποχής». Ανάμεσα τώρα σε όσους έχουν αφιερώσει τη ζωή τους σε ανώτερες επιδιώξεις όπως η επιστήμη , η τέχνη ,η ποίηση πόσοι θα προσφέρονταν ,εκτός βέβαια και αν τους εξαναγκάζανε ,να καταναλωθούν με τη θεολογία; Μπείτε για παράδειγμα στο πανεπιστήμιο της Γενεύης¹³. Σε οποιαδήποτε διάλεξη παραδίδεται είτε αφορά την Ιατρική ,είτε τη φυσική ιστορία ,είτε τα μαθηματικά είτε ακόμη και την κοσμολογία σε όλες θα βρείτε ακροατές οι οποίοι να παρίστανται εκεί εθελοντικά και να παρακολουθούν τις διαλέξεις με ενδιαφέρον εκτός από αυτές που αφορούν τη θεολογία .Η χριστιανική θρησκεία θα μπορούσε να παρομοιαστεί με χιονοστέφανο που λιώνει κάτω από τον ήλιο ,τα υπολείμματα είναι ορατά εδώ και εκεί .Όμως κάτω από τις στρώσεις του βρώμικου λευκού χιονιού ξεπροβάλλει η γη καθαρή ήδη από τον πάγο. Η θρησκεία λοιπόν έχει πλέον αρχίσει να φθίνει από τον ευρωπαϊκό πολιτισμό, σαν να επρόκειτο για την μπογιά ενός ρούχου που σιγά σιγά ξεθωριάζει. Αποτέλεσε το ιδανικό μέσο για τη δικαιολόγηση της μιζέριας ,της αδικίας καθώς επίσης και της κοινωνικής ανισότητας . Είχε μια λύση για τα πάντα, θαύματα. Μια υπέρτατη οντότητα θα είχε προνοήσει για όλα τα πράγματα . Έτσι η αδικία ήταν ένα φανερό κακό ,όμως μέσω αυτής προετοιμάζονταν καλά έργα για το μέλλον.

«Ο Θεός εξασφαλίζει την τροφή στα νεαρά πουλιά , έτσι λοιπόν προετοιμάζει αιώνια ευλογία και για κάθε πικραμένο. Η μιζέρια μπορεί να βρίσκεται εδώ κάτω όμως η εξύψωση της ανθρωπότητας βρίσκεται ψηλά ! » . Αυτά τα λόγια επαναλαμβάνονταν αδιάκοπα στους καταφρονημένους για όσο καιρό γίνονταν πιστευτά.

Όμως τώρα πια τέτοιου είδους επιχειρήματα έχασαν πλήρως την αξιοπιστία τους και δεν συναντώνται πλέον παρά μονάχα στη στενόμυαλη φιλολογία των θρησκευτικών φυλλαδίων. Τι όμως μπορεί να αντικαταστήσει την αναχωρούσα πλέον θρησκεία ; Μπορεί πλέον οι εργάτες να μην πείθονται από τα αρρωστημένα θαύματα , πολύ πιθανόν όμως να μπορούν να πεισθούν και να αρχίσουν να πιστεύουν σε ψέματα. Έτσι λοιπόν οι μορφωμένοι οικονομολόγοι , οι ακαδημαϊκοί , οι έμποροι και οι κεφαλαιοκράτες έχουν καταφέρει να εισάγουν στην επιστήμη την τολμηρή υπόθεση σύμφωνα με την οποία η ιδιοκτησία και ο πλούτος είναι αποτέλεσμα του μόχθου ! Δε θα ήταν όμως καθόλου ευπρεπές να συζητούμε έναν τέτοιο ισχυρισμό . Όταν προσποιούνται πως ο μόχθος είναι η αφετηρία του πλούτου οι οικονομολόγοι γνωρίζουν πολύ καλά πως ψεύδονται. Γνωρίζουν εξίσου καλά με τους Σοσιαλιστές πως η μεγάλη περιουσία δεν αποτελεί προϊόν προσωπικού μόχθου παρά του μόχθου των άλλων.

Σαφώς και δεν αγνοούν πως η πορεία της τύχης που καθορίζει το Συναλλάγμα όπως επίσης και οι κερδοσκοπίες μέσω των οποίων δημιουργούνται υπέρογκες περιουσίες δεν έχουν περισσότερη σχέση με το μόχθο από ότι τα κατορθώματα των πιθήκων στα δάση . Δεν τολμούν να ισχυριστούν πως αυτός ο οποίος κερδίζει 5 χιλιάδες rounds την ημέρα, χρήματα με τα οποία θα μπορούσαν να καλυφθούν εκατό χιλιάδες άνθρωποι σαν αυτόν , διακρίνεται από τους υπολοίπους διότι είναι εκατό χιλιάδες φορές ευφυέστεροι από το μέσο άνθρωπο. Θα ήταν σκανδαλώδες να δεχτούμε αυτή την ψευτιά σαν αρχικό αίτιο της κοινωνικής ανισότητας. Θα ήταν κοροϊδία και σχεδόν συνενοχή ακόμη και να αφιερώσουμε χρόνο σε τέτοιου είδους υποκριτικές αιτιολογήσεις.

Αρχίζουν λοιπόν να έρχονται στην επιφάνεια άλλου είδους επιχειρήματα τα οποία έχουν τουλάχιστον την αξία πως δε βασίζονται πάνω σε ψεύδη. Πλέον είναι το δίκαιο του ισχυρότερου που αντιπαρατίθεται στους κοινωνικούς ισχυρισμούς . Η θεωρία του Δαρβίνου¹⁴ , η οποία προσφάτως

έκανε την παρουσία της στον επιστημονικό κόσμο και πιστεύεται ευρέως πως αντιπαρατίθεται στις δικές μας απόψεις. Και είναι πράγματι το δίκαιο του ισχυρότερου που θριαμβεύει όταν μονοπωλείται ο πλούτος.

Αυτός ο οποίος είναι σωματικά ικανότερος και υγιέστερος, ο αποφασιστικότερος, ο πιο χαρισματικός είτε από γεννησιμιού του, είτε λόγω εκπαίδευσης ή τέλος λόγω επιρροών από το κοντινό του περιβάλλον ! Αυτός ο οποίος είναι καλύτερα οπλισμένος και αντιμετωπίζει εχθρικά τους πιο αδύναμους, πράγματι έχει τις μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας ! Είναι ικανότερος από τους υπολοίπους να ορθώσει ένα τείχος, από την κορυφή του οποίου θα κοιτάει κάτω τα δυστυχημένα του αδέρφια .

Έτσι λοιπόν είναι όλοι προορισμένοι για τη βάνουση πάλη μεταξύ των αντιτιθέμενων εγωισμών μας. Ήλλοτε αυτή η θεωρία « της φωτιάς και του αίματος » δεν διακηρυσσόταν ανοιχτά. Θα ακουγόταν πολύ βίαιη και για αυτό το λόγο προτιμούνταν πιο γλυκοί και ήπιοι τρόποι έκφρασής της. Όμως οι ανακαλύψεις της επιστήμης σχετικά με την πάλη μεταξύ των ειδών για την επιβίωση και την ύπαρξη του ισχυρότερου, επέτρεψε στους εκπροσώπους της ισχύος στην κοινωνία να αρχίσουν πλέον να εκφράζουνε ισχυρισμούς οι οποίοι προτού θα κρίνονταν ως αναιδεείς.

« Ορίστε λοιπόν, πρόκειται περί αναπόφευκτου νόμου ! Έτσι διατάσσει το πεπρωμένο της ανθρωπότητας ! » .Θα έπρεπε λοιπόν να χαιρόμαστε που το ζήτημα είναι απλουστευμένο σε τέτοιο βαθμό που να προσεγγίζει όσο γίνεται τη λύση του. Η ισχύς βασιλεύει λένε οι υποστηρικτές της κοινωνική ισότητας ! Ναι είναι η δύναμις αυτή που βασιλεύει ! κηρύττει η σύγχρονη βιομηχανία δυνατότερα και όλο δυνατότερα με όλο της το μεγαλείο.

Όμως δεν θα έπρεπε ο λόγος των οικονομολόγων και των εμπόρων να ληφθεί υπόψιν από τους οπαδούς της κοινωνικής επανάστασης ; Ο νόμος του δυνατότερου σαφώς και δεν θα λειτουργεί πάντοτε προς όφελος του εμπορίου. « Η ισχύς υπερτερεί του δίκαιου » λέει ο Βίσμαρκ¹² μεταξύ άλλων, όμως είναι πολύ πιθανόν να προετοιμάζεται ήδη η ημέρα κατά την οποία η ισχύς θα τεθεί υπό την υπηρεσία του δίκαιου. Εάν αληθεύει πως οι ιδέες της Αλληλεγγύης εξαπλώνονται παντού .Εάν πάλι αληθεύει πως οι κατακτήσεις της επιστήμης καταλήγουν επιτέλους να διαδοθούν στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα.

Εάν τέλος αληθεύει πως η γνώση αρχίζει να γίνεται κτήμα όλων ! Στην περίπτωση λοιπόν που η πρόοδος προς τη δικαιοσύνη ήδη λαμβάνει χώρα δεν είναι τότε πολύ πιθανόν οι εργάτες όπου αυτή τη φορά θα'χουν το δίκιο και την ισχύ με το μέρος τους να κάνουν χρήση και των δύο και να διεξάγουν επανάσταση προς όφελος του κοινωνικού συνόλου. Τότε τι θα μπορέσουν άραγε να αντιπαρατάξουν

τα απομονωμένα άτομα ,όσο πλούτο και αν κατέχουν ,όση ευφυΐα και πανουργία και αν τα χαρακτηρίζει , μπροστά στις επαναστατημένες μάζες.

Σε καμία από τις σύγχρονες επαναστάσεις οι προνομιούχες τάξεις δε κατείχαν τους τρόπους μέσω των οποίων να μπορούσαν να αντιμετωπίσουν τις μάχες που οι ίδιες προκάλεσαν. Σε όλες τις περιπτώσεις στηρίχθηκαν σχεδόν εξολοκλήρου στις στρατιές των φτωχών ,τις οποίες οι ίδιοι είχαν διδάξει τι σημαίνει πίστη στη σημαία και τις οποίες πάλι οι ίδιοι εκπαίδευαν πάνω στη λεγόμενη «διατήρηση της τάξης». Πέντε εκατομμύρια άνθρωποι χωρίς να συμπεριλάβουμε σε αυτούς την ανώτερη και κατώτερη αστυνομία απασχολούνται σήμερα στην Ευρώπη με αυτή τη δουλειά.

Όμως αυτοί οι στρατοί είναι πιθανόν να αποδιοργανωθούν ,να φέρουν στο νου τους τις πιο πρόσφατες ή τις μελλοντικές τους σχέσεις με τις μάζες των απλών ανθρώπων και τότε το χέρι που τους καθοδηγεί πιθανόν να μεγαλώσει ανησυχητικά . Προερχόμενοι στην πλειοψηφία τους από τις κατώτερες τάξεις της κοινωνίας είναι πολύ πιθανόν να γίνουν για την αστική κοινωνία ότι έγιναν και οι Βάρβαροι μισθοφόροι για τη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, ένας εσωτερικός εχθρός. Η ιστορία βρίθει από περιπτώσεις όπου το παραλήρημα των εξεγερμένων έπεσε πάνω σε αυτούς που κατείχαν την εξουσία. Όταν οι εξαθλιωμένοι και απόκληροι της γης ενωθούν για τις κοινές τους υποθέσεις επάγγελμα με επάγγελμα ,έθνος με έθνος ,φυλή με φυλή ,όταν συνειδητοποιήσουν εξολοκλήρου τα βάσανα και τους σκοπούς τους ,δεν υπάρχει αμφιβολία πως τότε δίχως άλλο θα τους δοθεί η ευκαιρία να θέσουν τη δύναμή τους στην υπηρεσία της δικαιοσύνης έτσι ώστε η παντοδυναμία των κυρίαρχων τάξεων να ατονήσει πριν αυτές προλάβουν να συμμαχήσουν εναντίον τους.

Την μεγάλη εξέλιξη λοιπόν που σήμερα λαμβάνει χώρα πρόκειται να διαδεχθεί η τόσο καιρό προσδοκόμενη μεγάλη επανάσταση. Δεν μπορεί να υπάρξει άλλη σωτηρία έξω από αυτήν . Στην περίπτωση όμως που το κεφάλαιο διατηρήσει έστω και ένα μέρος από τη σημερινή του δύναμη τότε όλοι θα γίνουμε σκλάβοι των μηχανισμών του ,απλοί κρίκοι μιας σιδερένιας και ατσάλινης αλυσίδας .Εάν τα νέα οφέλη μας διαχειριζόμενα από συνεργάτες που δίνουν λογαριασμό μονάχα στα βιβλία εσόδων τους ,αρχίσουν εκ νέου να συσσωρεύονται ακατάπαυτα στα ταμεία των τραπεζιτών ,τότε θα είναι άσκοπο πλέον να γυρέψετε έλεος ,διότι ουδείς θα ανταποκριθεί στις επικλήσεις σας. Η τίγρης πιθανόν να αφήσει το θύμα της , οι τραπεζίτες όμως εκδίδουν τις καταδίκες τους δίχως δικαίωμα έφεσης.

Εξαιτίας του ανελέητου έργου τέτοιων απαίσιων μηχανισμών η ανθρωπότητα βρίσκεται σήμερα γονατισμένη και συντετριμμένη. Εάν το κεφάλαιο συντηρηθεί , τότε θα έρθει ώρα να κλάψουμε για τη χρυσή εποχή της ανθρωπότητας. Εκείνη τη στιγμή κοιτάζοντας προς τα πίσω θα δούμε την αγάπη ,τη συναδέλφωση και την ελπίδα που πλημμύρισαν τη γη με χαρά και με γλύκα να χάνεται σαν ένα φως που σβήνει σιγά σιγά.

Όσον αφορά εμάς που συνηθίζουν να μας αποκαλούν «οι σύγχρονοι βάρβαροι», η επιθυμία μας είναι δικαιοσύνη για όλους. Τι παλιάνθρωποι που είμαστε να απαιτούμε για όλους όσους πρόκειται να γεννηθούν τα μέσα αυτοσυντήρησης ,την ελευθερία και την πρόοδο !

Σημειώσεις

1. (Γαλλ: Cimetière du Père-Lachaise) , Από τα μεγαλύτερα νεκροταφεία στην πόλη του Παρισιού.

2. Louis Adolphe Thiers (Μασσαλία, 1797-1877) Γάλλος κρατιστής και ιστορικός. Ακολουθώντας την πτώση της Δεύτερης Αυτοκρατορίας το 1870, Ο Αδόλφος Τιέρ διακρίνεται ως ηγέτης της Γαλλίας όπου κατέστειλε την επαναστατική Γαλλική Κομμούνια. (βλ. Παρισινή Κομμούνια 1871). Στις 2 Απριλίου 1871, η ανακουρηγμένη από τις 28 Μαρτίου, Κομμούνια του Παρισιού, δέχεται την επίθεση από τον στρατό και με επικεφαλής τον Τιέρ κρατούν την πόλη υπό συνεχή βομβαρδισμό, προσπαθώντας να σπάσουν τον κλοιό που είχε δημιουργήσει ο εξεγερμένος λαός του Παρισιού γύρω από αυτήν. Στις 21 Μαΐου η κυβέρνηση του Τιέρ σπάει τα φράγματα και εισβάλλει στην πόλη, όπου σημάνει πλέον το αίματηρό τέλος της Κομμούνιας. Η αντίσταση συνεχίζεται στις ανατολικές εργατικές κατοικίες για 8 ακόμα μέρες. Κατά τη διάρκεια της τελευταίας αυτής εβδομάδας που έμεινε στην ιστορία ως η “αιματοβαμμένη βδομάδα” (la Semante Sanglante), σφαγιάστηκαν 17 - 30.000 παριζιάνοι, ενώ, συγκριτικά το ίδιο διάστημα , οι απώλειες των κυβερνητικών ήταν 1000, με 6,500 τραυματίες. Ύστερα από αυτό το αιματοκύλισμα ο Τιέρ επέμενε να διωχθούν ποινικά οι χιλιάδες φυλακισμένοι που κρατούνταν από το στρατό και πάνω από 12.000 δικάστηκαν σε ειδικά στρατιωτικά δικαστήρια; 23 από τους οποίους εκτελέστηκαν και ένας αριθμός μεταξύ 4 -7.000 κομμουνάρων, εξορίστηκαν στην Νέα Καληδονία. Το Παρίσι παρέμεινε υπό στρατιωτικό νόμο για τα επόμενα 5 χρόνια. Οι τελευταίοι εναπομείναντες φυλακισμένοι, αμνηστεύτηκαν το 1880. Η αστική κυβέρνηση του Τιέρ ύστερα από αυτό το αυτό το αισχρό μακελειό – ίσως και από τα χειρότερα στην Ευρώπη ανάμεσα στην Γαλλική Επανάσταση και

στην Ρωσική του 1917 - ισχυριζόταν ότι έδωσε ένα “μάθημα” στους στασιαστές, ότι έβαλε τους Σοσιαλιστές στην θέση τους και καυχιόταν για την νίκη της, όπως αναφέρει και ο Ρεκλύ. “Με τον Σοσιαλισμό ξοφλήσαμε τώρα για πολύ καιρό”. δήλωση του ίδιου του Τιέρ.

4. Τριαδικό Δόγμα: Πρόκειται για θεολογικό χριστιανικό δόγμα σύμφωνα με το οποίο ο Ιησούς, ο Πατήρ και το «άγιο πνεύμα» αποτελούν στην ουσία το ίδιο πρόσωπο. Αυτό το δόγμα δεν είναι αποδεκτό από όλες τις χριστιανικές εκκλησίες (βλ Μάρτυρες του Ιεχωβά).

5. Ταλμούδ: Σύμφωνα με την εβραϊκή παράδοση το Ταλμούδ είναι μια σύνοψη του προφορικού νόμου που έδωσε ο Ιεχωβά στο Μωυσή σαν ερμηνευτικό κανόνα για το γραπτό νόμο . Ιστορικά πρόκειται για μια συλλογή ερμηνευτικών κειμένων γραμμένων από διάφορους ραβίνους μέσα σε ένα χρονικό διάστημα 1000 περίπου ετών (200-1200 μ.Χ)

6. «Σιδερένιος Νόμος της Ολιγαρχίας». Είναι μια πολιτική θεωρία, η οποία αναπτύχθηκε από τον γερμανό κοινωνιολόγο Robert Michels στο βιβλίο του Πολιτικά Κόμματα. Ισχυρίζεται ότι κάθε μορφή οργάνωσης, ασχέτως το πόσο δημοκρατική ή αυτοκρατορική μπορεί να είναι αρχικά, πάντα θα ελοχεύει σε αυτήν η προδιάθεση για ολιγαρχία και τελικά θα οδηγηθεί αναπόφευκτα σε αυτήν. Αργότερα έγινε εξαίχων ιδεολόγος του φασιστικού καθεστώτος του Μουσολίνι στην Ιταλία.

7. Μπέρναρ Πάλιου (1510-1589): Γάλλος αγγειοπλάστης και συγγραφέας . Γνωστός για την κατασκευή διακοσμημένων ρούστικων πήλινων σκευών.

8. Φράνσις Μπέικον (1561-1626): Άγγλος δικηγόρος και πολιτικός ,ευγενικής καταγωγής. Ήταν επίσης επιστημολόγος και ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τη φιλοσοφία της επιστήμης . Υποστήριξε το μοντέλο του ανθρώπου που εντρίφει σε όλα τα αντικείμενα της γνώσης ,σύμφωνα με τα πρότυπα της Αναγέννησης. Συνέγραψε και αρκετά δοκίμια σχετικά με τις φιλοσοφικές του απόψεις.

9. Ο Ρεκλύ χρησιμοποιεί έντονα τον όρο Σοσιαλιστής για να αυτοκαθοριστεί σε όλο το κείμενο. Αυτό οφείλεται στις απαρχές του αναρχικού κινήματος. Το σοσιαλιστικό κίνημα αρχικά περιλάμβανε πολλές διαφορετικές τάσεις μια εκ των οποίων ήταν και ο αναρχισμός (βλ Προς τους Νέους ,Πέτρος Κροπότκιν ,εκδόσεις Ελεύθερος Τύπος). Όπως μας πληροφορεί ο Ρούντολφ Ρόκερ (Εθνικισμός και Πολιτισμός ,εκδόσεις Ήρδην) οι βασικές του αρχές ήταν η κατάργηση της μισθωτής εργασίας και η συλλογική διαχείριση των μέσων παραγωγής από την κοινωνία συνολικά . Πολλές αναρχικές οργανώσεις ακόμη και σήμερα χρησιμοποιούν τον όρο (πχ Ελευθεριακή Σοσιαλιστική οργάνωση της Αργεντινής). Στην ουσία ο αναρχισμός δεν έπαψε από την "Α Διεθνή και έπειτα που άρχισε να οργανώνεται ως κίνημα να αποτελεί τμήμα του ευρύτερου σοσιαλιστικού κινήματος αποτελώντας ουσιαστικά την ελευθεριακή του πτέρυγα. Θα λέγαμε πως αυτοί που σήμερα φέρουν το όνομα αυτό απέχουν πολύ από τις απαρχές του σοσιαλισμού. Έτσι για παράδειγμα τα σοσιαλδημοκρατικά κόμματα που από τη Β Διεθνή αυτοπροσδιορίζονται ως σοσιαλιστικά, στην πλειοψηφία τους ποτέ δε θα δέχονταν τη διαχείριση της παραγωγής από την ίδια την κοινωνία καθότι οι ίδιοι είναι οπαδοί του Κράτους. Σοσιαλισμός πάντως ετυμολογικά σημαίνει κοινωνισμός δηλ πολιτικοοικονομικό σύστημα στο οποίο κυριαρχεί το κοινωνικό σύνολο.

10. Parsees of Bombay : Οι Parsees είναι θρησκευτική κοινότητα της Ινδίας που ανήκει στην ευρύτερη κοινότητα του Ζοροαστρισμού. Προέρχονται από Πέρσες ζοροάστρες που μετανάστευσαν στην Ινδία για να γλυτώσουν από τη θρησκευτική εκκαθάριση που επιβλήθει από τους ισλαμιστές κατακτητές (637-651).

11. Brahmans of Benares: Ο βραχμανισμός είναι αρχαία ινδική θρησκεία προερχόμενη από το βεδισμό. Βραχμάνοι ονομάζονται οι κάτοχοι της ιερής γνώσης και κατέχουν υψηλή κοινωνική θέση σαν κάτοχοι της τελετουργική καθαρότητας. Πιο συγκεκριμένα οι βραχμάνοι του Benares ανήκουν στα βόρεια τμήματα του βραχμανισμού.

12. Τα παραδείγματα που αναφέρει εδώ ο Ρεκλύ είναι ενδεικτικά της γενικότερης τάσης που επικράτησε κυρίως στις ανώτερες τάξεις της Ινδίας. Από το 19ο αιώνα που ξεκίνησε ουσιαστικά η διάδοση του Χριστιανισμού εκεί (αρχικά από τους Πορτογάλους καθολικούς και έπειτα από τους Βρετανούς ευαγγελικούς) οι μορφωμένες κυρίως τάξεις κράτησαν απόσταση από το χριστιανισμό αντίθετα με το μεγαλύτερο μέρος των κατώτερων τάξεων. Αντιπροσωπευτική της παραπάνω τάσης είναι η ινδουιστική άποψη σύμφωνα με την οποία γίνεται αποδεκτό το βαθύτερο νόημα της διδασκαλίας του Ιησού, αλλά απορρίπτεται η δογματολογία και γενικότερα κάθε θεολογική ερμηνεία. Στην περίπτωση της Ιαπωνίας συνέβη κάτι αντίστροφο. Οι Ιάπωνες φεουδάρχες (σάμουράι) συνήθιζαν για λόγους που είχαν να κάνουν με εμπορικές σχέσεις να προσυλητίζονται στο Χριστιανισμό από τους Πορτογάλους και στη συνέχεια επέβαλλαν δια της βίας τη νέα πίστη τους στους εκατοντάδες υποτελείς τους.

13. Πανεπιστήμιο της Γενεύης: Το πανεπιστήμιο της Γενεύης ιδρύθηκε το 1559 από τον Ιωάννη Καλβίνο (ιδρυτή του Καλβινισμού). Αρχικά εκεί παραδίδονταν διαλέξεις θεολογίας και νομολογίας. Παρέμεινε θεολογικού χαρακτήρα μέχρι τον 17ο αιώνα όταν άρχισαν σταδιακά να εισάγονται νέοι κλάδοι με αποτέλεσμα να μετατραπεί γρήγορα σε κέντρο του Διαφωτισμού. Από το 1873 και έπειτα απέβαλε εντελώς το θρησκευτικό του χαρακτήρα. Σήμερα είναι το δεύτερο μεγαλύτερο πανεπιστήμιο στην Ελβετία και φημίζεται ως κέντρο ερευνών και ανακαλύψεων σχετικά με την πλανητική επιστήμη και την γενετική.

14. Κάρολος Δαρβίνος : (1809-1882) Σκωτσέζος φυσιολόγος . Σε ηλικία 22 ετών ξεκίνησε ταξίδια ανά τον κόσμο με σκοπό να ερευνήσει την πανίδα και τη χλωρίδα «απομακρυσμένων» περιοχών. Αφιέρωσε αρκετά χρόνια μελετώντας τη γεωλογία και γενικότερα τη φύση στην Λατ.Αμερική και τα νησιά Γκαλαπάγκος. Αποτέλεσμα των χρόνιων μελετών του ήταν η δημοσίευση του έργου του «Η Καταγωγή των Ειδών» το 1859. Αυτό αποτελεί και το αντιπροσωπευτικότερο έργο της δαρβίνειας θεωρίας η οποία είναι η βάση των επιστημών της γενετικής και της βιολογίας . Το έργο του όπως δήλωνε και ο ίδιος στη βιογραφία του επηρεάστηκε βαθύτατα από τις μελέτες των Αλέξανδρου Χάμπολντ (πρωτοπόρου φυσιολόγου) και Κάρολου Λίελ (Principle of Geology) (γεωλόγου).

15. Βαρόνος Αλέξανδρος φον Χάμπολντ (1769-1859): Πρώσος εξερευνητής και φυσιολόγος. Εξερεύνησε τις περιοχές της Νότιας Αμερικής (Βενεζουέλα, Αμαζόνιο, Περού, Μεξικό, Κολομβία κλ) συλλέγοντας παράλληλα φυτά και ζώα. Ασχολήθηκε εξίσου με τον ηλεκτρισμό και ανακάλυψε το πρώτο ζώο που παράγει ηλεκτρισμό (ηλεκτρικό χέλι).